

**TA'LIM TIZIMIDAGI TENGSIZLIK MUAMMOLARINI
BARTARAF ETISH ORQALI BARCHA UCHUN BAROBAR
TA'LIM BERISHNI YO'LGA QO'YISH OLIS VA CHEKKA
HUDUDLARDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH**

*Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi Ixtisoslashtirilgan ta'lim
muassasalari agentligi tizimi faoliyatini muvofiqlashtirish bo'limi bosh*

mutaxassisi – Xamrayeva Gulshan Normurodovna

gulshan.khamrayeva@gmail.com

Annotatsiya: *Hozirgi kunda O'zbekistondagi o'qituvchilar maxsus ta'lim ehtiyojlari, nogironligi va boshqa zaifliklari bo'lgan o'quvchilarni aniqlash, shuningdek, ularning alohida ehtiyojlarini hisobga olgan holda o'qitishni rejalashtirish va amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarga ega emaslar. Ushbu muammo resurslarning yetishmasligi bilan murakkablashmoqda.*

Kalit so'zi: *ta'lim, inklyuziv ta'lim, muammolar, faoliyat, kadrlar tayyorlash, o'qish va o'qitish tizimi.*

Annotation: *Currently, teachers in Uzbekistan have the necessary knowledge and skills to identify students with special educational needs, disabilities and other weaknesses, as well as to plan and implement teaching taking into account their special needs. they don't have the skills. This problem is compounded by a lack of resources.*

Key words: *education, inclusive education, problems, activities, personnel training, education and training system.*

Ta'lim va o'qitish uchun shakllantiruvchi baholashga tayanadigan pedagogik an'ananing yo'qligi kengroq pedagogik islohotlarga to'sqinlik qiluvchi va butun O'zbekiston bo'ylab ta'lim va o'qitishning barcha darajalariga ta'sir ko'rsatuvchi

salohiyatning sezilarli darajada susayishiga olib keldi. Bu kuzatuv va siyosatning yoʻqligi, shuningdek, amalga oshirilishini taʼminlash uchun qonunchilik mexanizmlari, shuningdek, oʻquv mashgʻulotlarida koʻrsatkichlar va/yoki mezonlardan foydalanish boʻyicha mintaqaviy ijtimoiy-madaniy kutilmalarning yoʻqligi bilan yanada kuchayadi. Agar bu muammolar hal etilmasa, oʻquv va metodik materiallar, oʻqituvchilar malakasini oshirish, oʻquv dasturlari kabi tegishli sohalardagi kengroq islohotlar muvaffaqiyatli boʻlmaydi. Kadrlar tayyorlash darajasidagi mavjud boʻshliqlar mezonlardan oraliq chora sifatida foydalanish zarurligini koʻrsatadi.

Bolalarni maktabgacha taʼlim bilan qamrab olish boʻyicha rasmiy statistik maʼlumotlarga koʻra, qamrov darajasi (3–6 yosh) doimiy ravishda oʻsib bormoqda va olti yoshli bolalarni bir yillik maktabgacha taʼlim bilan qamrab olish darajasi 2022-yil sentyabr oyida 83,7 foizga yetdi. Biroq 2022-yilda chop etilgan MICS (bir nechta koʻrsatkichlar boʻyicha klaster tadqiqoti) maʼlumotlari MTga notekis tashrif buyurishdan dalolat beradi. Bu bir qator omillar bilan bogʻliq. Bularga davom etayotgan gender farqlari kiradi: oʻgʻil bolalar va qizlar (3–4 yosh) oʻrtasidagi farq taxminan 10 foizni tashkil qiladi, shuningdek, kalendar yil oxirida boshlangʻich maktabga kirish rasmiy yoshidan bir yosh kichik boʻlgan oʻgʻil bolalarning 74% va qizlarning 69% qismi tashkillashtirilgan taʼlimda qatnashadilar. Oʻzbekiston maktab taʼlimini deyarli toʻliq qamrab olgan boʻlsa-da, taʼlimning toʻliq siklini yakunlash borasida gender va geografik tengsizliklar saqlanib qolmoqda: oʻgʻil bolalarning 94,3 foizi va qizlarning 93,3 foizi oʻrta taʼlimning toʻliq kursini tamomlamoqda. Shuningdek, oʻrta taʼlimning yuqori bosqichida maktabga qatnashish koʻrsatkichlarida ikki foiz farq bor – qizlar uchun 95% va oʻgʻil bolalar uchun 93%. Taʼlim olish imkoniyati yaxshilanganiga qaramay, qizlar va oʻgʻil bolalarning malakasida farqlar mavjud. Masalan, UNICEF (2020-y.) tomonidan oʻtkazilgan tadqiqot yoshlarning (10–29 yosh) yashash joyi, jinsi va uy xoʻjaliklarining iqtisodiy holatiga qarab raqamli koʻnikmalaridagi katta farqlarni koʻrsatadi. Masalan, eng

kambag'al kvintildagi kompyuter bo'yicha savodli qizlarning ulushi bir xil toifadagi o'g'il bolalar ulushidan ikki baravar kam (34,6 foizga nisbatan 14,7 foiz). Qizlar uchun mavjud bo'lgan zararli me'yorlar va gender kutilmalari tufayli STEAM va AKT sohalarida qizlar hali ham kam namoyon bo'lmoqda va gender stereotiplari avloddan avlodga o'tib kelmoqda. Jamoatchilik fikri bo'yicha hali ham nogironlikning tibbiy modeli ustunlik qilmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining vaziyatni tahlil qilishi (2019-y.) shuni ko'rsatdiki, respondentlarning deyarli 70 foizi ixtisoslashtirilgan maktablar imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitishning eng yaxshi usuli deb hisoblashadi hamda ixtisoslashtirilgan maktablar hali ham imkoniyati cheklangan bolalar uchun eng maqbul ta'lim sifatida o'rin egallagan. Hisob-kitoblarga ko'ra, maktabga bormaydigan bolalarning aksariyati imkoniyati cheklangan bolalardir. Birlashgan Millatlar Tashkilotining imkoniyati cheklangan bolalar va kattalar bo'yicha vaziyatli tahliliga ko'ra (o'sha yerda), nogironlik bo'yicha nafaqa olish uchun ro'yxatdan o'tgan imkoniyati cheklangan bolalarning atigi 34,9 foizi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida qatnashgan, nogironligi bo'lmagan bolalar orasida bu ko'rsatkich 53,2 foizga yetgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlariga kirishdagi farq ayniqsa nogiron qizlar uchun sezilarli – o'g'il bolalarning 45,6 foiziga nisbatan 25 foizni tashkil qiladi. Nogironligi bo'lgan o'quvchilar va nogironligi bo'lmagan o'quvchilarning maktablarning 1–9-sinflarida o'qish imkoniyati o'rtasida 22% farq mavjud bo'lsa-da, bu farq to'liq o'rta ta'lim olishda ikki baravar (46%) yuqori. O'tgan asrda neyrofiziologiya, neyropsixologiya va rivojlanish psixologiyasi bo'yicha olib borilgan ko'plab tadqiqotlar imkoniyati cheklangan bolalarda har bir o'quvchining eng yuqori rivojlanish darajasiga erishish uchun erta aralashuv xizmatlarining muhimligini ta'kidlaydi. Shunga qaramay, hozir O'zbekiston Respublikasida alohida ehtiyojli bolalarni qo'llabquvvatlash uchun erta aniqlash va aralashuv tizimi mavjud emas. Birlashgan Millatlar Tashkilotining vaziyatni tahlil qilishi (2019-y.) shuni ko'rsatdiki, oilalar imkoniyati cheklangan bolalarning to'liq rivojlanishi uchun erta aralashuv va o'rganish muhimligini

anglamaydilar va tegishli xizmatlarga murojaat qilmaydilar. Ko'pgina buzilishlar, jumladan, o'qish qobiliyatining buzilishi erta maktab yoshida, ikkilamchi buzilishlarning oldini olish va maktabga tayyorligini ta'minlash uchun juda kech bo'lganida aniqlanadi. Bu ko'plab imkoniyati cheklangan bolalarni ixtisoslashtirilgan muassasalarga joylashtirishga va ularni ixtisoslashtirilgan maktablarda ta'limdan ajratishga olib kelishi mumkin, bu esa inklyuziv ta'limga bo'lgan tarafdorlikni buzadi. Ushbu xavf maktabgacha ta'lim tizimida amaliyotchilarni erta aniqlash va tegishli ravishda malakasini oshirishni qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish muhimligini ko'rsatadi. Maktabgacha ta'lim sohasidagi zamonaviy siyosat tibbiy yondashuvga qaratilgan bo'lib, unda ko'plab bolalar tibbiy tashxisi sababli oddiy yoki ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qabul qilinadi. Bugun O'zbekistondagi o'qituvchilar maxsus ta'lim ehtiyojlari, nogironligi va boshqa zaifliklari bo'lgan o'quvchilarni aniqlash, shuningdek, ularning o'ziga xos ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'limni rejalashtirish va berish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarga ega emaslar. Mamlakatda zaiflikni kuzatish va imkoniyati cheklangan barcha bolalar uchun ta'lim olish imkoniyatini ta'minlash tizimi mavjud emas. Maktabni o'tkazib yuborgan va/yoki o'qish tilida gaplashmaydigan bolalar yoki o'quv fanlari bo'yicha kam ma'lumotga ega bo'lgan o'quvchilar uchun oraliq va kompensatsiya ta'lim dasturlari tizimi mavjud emas. Turli xil o'quv ehtiyojlarini qondirish uchun formativ baholash deyarli qo'llanmaydi. Moslashuvchan o'qitish va ta'lim yo'qotishlarini bartaraf etish, tuzatish va kompensatsiya dasturlari bo'yicha o'qituvchilarga xizmat ko'rsatish va xizmat ko'rsatish dasturlari mavjud emas. O'zbekiston ko'p tilli, ko'p millatli va ko'p madaniyatli mamlakat bo'lishiga qaramay, mamlakatda ko'p tilli ta'lim va uyda boshqa tilda so'zlashuvchi o'quvchilarning ehtiyojlarini qondirish bo'yicha o'qituvchilarda xizmatdan oldingi va xizmat ko'rsatish davri tayyorgarligi mavjud emas.

Shuningdek, oddiy maktabgacha ta'lim tashkilotlarida va umumta'lim maktablarida imkoniyati cheklangan bolalarga maxsus ta'lim xizmatlarini ko'rsatish mexanizmlari mavjud emas. Aql-idrok va rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga individual qo'llab-quvvatlash va xizmatlar bilan yoshga mos, inklyuziv sharoitlarda ambitsiyali va murakkab maqsadlarga ega bo'lgan, umumta'lim o'quv dasturi doirasida rivojlanish huquqini beruvchi me'yoriy hujjatlar va mexanizmlar mavjud emas.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Ёзиева, У., & Абдиева, Ф. (2021). Maktabgacha ta'lim tashkiloti samaradorligini oshirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish muammolari. *Общество и инновации*, 2(11/S), 111-114.
2. Abdieva, F. (2022). МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТИ ДИРЕКТОРЛАРИНИНГ БОШҚАРУВ МАДАНИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. *Science and innovation*, 1(B8), 2154-2156.
3. qizi Abdiyeva, F. F. (2023, January). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТИ РАХВАРИНИНГ БОШҚАРУВ МАДАНИЯТИНИ ИННОВАЦИОН YONDASHUVLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH MECHANIZMLARI. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 2, pp. 397-400).
4. Abdieva, F. (2022). IMPROVING THE MANAGEMENT CULTURE OF DIRECTORS OF PRE-SCHOOL EDUCATION ORGANIZATIONS. *Science and Innovation*, 1(8), 2154-2156.
5. Kuchkarov, D. (2022-yil 3-noyabr). Yangi O'zbekiston, yangi boshqaruv. O'zbekiston global bozorlari bo'yicha maxsus ma'ruza, 3-bet.
6. Kun.uz (2020-yil 11-mart). O'zbekiston maktablarga kirishdan oldin bir yillik majburiy tayyorgarlik kurslarini joriy etadi. Kun.uz saytidan olingan: <https://kun.uz/en/news/2020/03/11/uzbekistan-to-introduce-one-year-mandatory-preparation-courses-for-school>.

7.MyGov (2023). Mening hukumatim, Davlat xizmatlari interaktiv portali: <https://my.gov.uz/uz>.

8.President.uz (2023-yil). O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy sayti: <https://president.uz/uz>.

9.O‘zbekiston Respublikasi (2019-yil 29-aprel). O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 5712-son farmoni. LexUZ Onlinedan olingan: <https://lex.uz/docs/4383>.

10.O‘zbekiston Respublikasi (2019-yil 22-oktyabr). O‘zbekiston Respublikasining 2019- yil 16-dekabrda O‘RQ-595-sonli “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi qonuni. Xalqaro mehnat assotsiatsiyasidan olingan: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/114171/143330/F988034184/UZB-114171.pdf>.

11.O‘zbekiston Respublikasi (2022-yil 23-yanvar). O‘zbekiston Respublikasi Prezidentning 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi to‘g‘risidagi farmoni. LexUZ Onlinedan olingan: <https://lex.uz/ru/docs/5841077>.

12.Davlat statistika qo‘mitasi (2023-y.). O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. O‘zbekiston statistika agentligidan olingan: <https://stat.uz/en/>.

13.BMTning O‘zbekistondagi faoliyati. (2019-y.). O‘zbekistonda nogiron bolalar va kattalar uchun vaziyatni tahlil qilish. Birlashgan Millatlar Tashkiloti, O‘zbekiston.

14.UNICEF va XTV (2019-y.). O‘zbekiston boshlang‘ich sinflarida o‘quvchilarni o‘qitish: natijalar, muammolar va imkoniyatlar: O‘zbekiston ta’lim yutuqlari milliy tadqiqotining qisqacha mazmuni, IV sinf, 2018. UNICEF.

15.UNICEF (2017-y.) O‘zbekistonda ovqatlanishni tadqiq qilish. UNICEF va O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi.